

УДК 330.34.014

БУРМАКА М. М., канд. екон. наук,
Харківський національний автомобільно-дорожній університет

КЛАСИФІКАЦІЯ ТИПІВ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Анотація. У літературних джерелах наведені різноманітні класифікаційні ознаки та типи розвитку соціально-економічних систем. Однак залежно від трактування поняття «розвиток» кожним науковцем, вони значно вирізняються, а інколи й суперечать один одному. Відсутність систематизації ознак та типів розвитку призводить до дублювання назв та характеристик, неповноти опису всіх властивостей, що унеможлиблює здійснення чіткої класифікації розвитку соціально-економічних систем. У статті запропоновано здійснювати типізацію розвитку відповідно до основних проявів сутності цього поняття, а саме: іманентної властивості, принципу, закону, процесу, явища, результату. За кожним проявом сутності визначено класифікаційні ознаки, встановлено типи розвитку та надано їх характеристику. Здійснено порівняння запропонованої класифікації типів розвитку соціально-економічних систем за існуючими в науковій літературі та надано пояснення існуючих розбіжностей. До нових запропонованих класифікаційних ознак відносяться стратегічна спрямованість, радикальність та ефективність змін. Також удосконалення зазнали деякі класифікаційні групи за існуючими в літературних джерелах ознаками. Так, за горизонтом (тривалістю) розвитку виділено оперативний розвиток, а за способом здійснення (просторовими змінами) – зовнішній інсорсинговий та зовнішній аутсорсинговий розвиток. Таким чином, запропонована класифікація розвитку соціально-економічних систем дозволяє конкретизувати характер розвитку, призводить до покращення його моделювання й управління, підвищення якості розробки та реалізації стратегій.

Ключові слова: розвиток, соціально-економічна система, класифікація, ознака, тип, характеристика.

БУРМАКА Н. Н., канд. екон. наук,
Харьковский национальный автомобильно-дорожный университет

КЛАССИФИКАЦИЯ ТИПОВ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМ

Аннотация. В литературных источниках существуют различные классификационные признаки и типы развития социально-экономических систем. Однако, в зависимости от трактовки понятия «развитие» каждым ученым, они значительно отличаются, а иногда и противоречат друг другу. Отсутствие систематизации признаков и типов развития приводит к дублированию названий и характеристик, неполноте описания всех свойств, делает невозможным осуществление четкой классификации развития социально-экономических систем. В статье предложена типизацию развития осуществлять в соответствии с основными проявлениями сущности этого понятия, а именно: имманентного свойства, принципа, закона, процесса, явления, результата. По каждому проявлению сущ-

ности определены классификационные признаки, установленные типы развития и представлена их характеристика. Выполнено сравнение предложенной классификации типов развития социально-экономических систем с существующими в научной литературе и наведены объяснения имеющихся разногласий. К новым предложенным классификационным признакам относятся стратегическая направленность, радикальность и эффективность изменений. Также усовершенствованы некоторые классификационные группы по существующим в литературных источниках признакам. Так, по горизонту (продолжительности) развития выделено оперативное развитие, а по способу осуществления (пространственные изменения) – внешнее инсорсинговое и внешнее аутсорсинговое развитие. Таким образом, предложенная классификация развития социально-экономических систем позволяет конкретизировать характер развития, приводит к улучшению его моделирования и управления, повышению качества разработки и реализации стратегий.

Ключевые слова: развитие, социально-экономическая система, классификация, признак, тип, характеристика.

M. BURMAKA, Cand., Econ. Sc.,
Kharkiv National Automobile and Highway University

CLASSIFICATION OF TYPES OF SOCIO-ECONOMIC SYSTEM DEVELOPMENT

Abstract. In scientific sources various classification criteria and types of socio-economic system development have been described. However, they considerably differ and sometimes contradict each other depending on treatment of the notion by each scientist. Lack of systematization of development criteria and types results in duplicating the names and characteristics, as well as incomplete description of all properties, which makes impossible performing clear classification of types of socio-economic system development. It has been suggested to perform classification of development types according to major manifestations of the notion essence, i.e.: immanent property, principle, law, process, phenomenon, result. The criteria have been determined, types of development specified and their characteristic given on each manifestation of the notion essence. The comparison of the suggested classification with those existing in scientific works has been performed, and an explanation of their differences has been given. The new suggested classification criteria are: strategic orientation, radicalism and efficiency of changes. Some classification groups have been improved with respect to the criteria described in scientific sources. Thus, according to perspective (duration) of development operative development has been distinguished and according to the method of performing (space variations) – external insourcing and external outsourcing development. So, the suggested classification of socio-economic system development allows specifying the development character, and will result in improvement of its modeling and management, increasing quality of strategies development and realization.

Key words: development, socio-economic system, classification, criterion, type, characteristic.

Постановка проблеми. Основним об'єктом в економіці є соціально-економічна система (СЕС), яку розуміють як сукупність ресурсів та економічних суб'єктів, які утворюють єдине ціле (соціально-економічну структуру), взаємопов'язаних і взаємодіючих

між собою у сфері виробництва, розподілу, обміну та споживання товарів і послуг, що потрібні у зовнішньому середовищі. До СЕС відносяться підприємства, організації, фірми, їх окремі структурні одиниці (філії, дочірні підприємства), а також різноманітні інтеграційні та галузеві об'єднання (асоціації, концерни, корпорації, холдинги, тощо).

Ринкове середовище функціонування СЕС диктує жорсткі умови конкуренції, вижити й стати лідером в яких можливо лише на основі своєчасної реалізації програм розвитку. Тому в сучасних умовах економіки все більшої актуальності набувають питання розвитку таких систем, їх спроможність достатньо швидко та з мінімальними необхідними витратами реагувати на потреби ринку і зміни зовнішнього і внутрішнього середовища.

Для здійснення ефективного управління розвитком СЕС треба вирішити цілу низку завдань, однією з яких є розробка узагальнюючої класифікації типів розвитку таких систем. Чітка конкретизація розвитку за класифікаційними ознаками дозволить надалі розробити відповідні методичні підходи з управління кожним різновидом розвитку СЕС.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У науково-економічній літературі [1, 2, 4–10] надані різноманітні класифікаційні ознаки та відповідні типи розвитку соціально-економічних систем. Результати проведеного аналізу думок вчених щодо можливих типів розвитку підприємства та інших видів СЕС наведені у табл. 1.

Таблиця 1

Типологія розвитку СЕС

Класифікаційна ознака	Тип розвитку	Посилання
1	2	3
Якість змін (характер або вектор розвитку)	Прогресивний, регресивний (дегресивний)	1, 2, 5–9
Кількісна характеристика змін	Прогресія, регресія, незмінність, пульсація	4
Стійкість розвитку	Стійкий, нестійкий	8
Етапи розвитку	Зародження, висхідний, максимальний, кризовий, спадний, смерть системи	8
Залежно від методу поширення	висхідний, низхідний, випадковий	10

Продовження табл. 1

1	2	3
Характер змін (динаміка змін, швидкість розвитку, залежно від перебігу змін, залежно від перебігу розвитку)	Еволюційний, революційний	1, 2, 4, 5, 7–10
Динаміка змін	Рівномірний, нерівномірний	6, 9
Спрямованість (основа) змін	Екстенсивний, інтенсивний	1, 2, 4, 5, 6, 9
Характер змін	Спрямований, циклічний, спіральний	2, 5, 6, 9
Тип тренду (траєкторія руху)	Лінійний, нелінійний	2, 5, 6, 9
Форма розвитку	Прямолінійний, лінійно-поступальний, ламаний, хвилеподібний, спіралеподібний	4
Джерело (першопричина) розвитку	Екзогенний (зовнішній), ендогенний (внутрішній)	4, 8
Просторові зміни	Розвиток у межах системи, експансія у зовнішнє середовище	4, 8
Відношення до підприємства	Внутрішній (ендогенний), зовнішній (екзогенний)	10
Середовище поширення	Внутрішній, зовнішній, загальний	5
Мета змін	Простий, розширений	2, 5, 6
Наявність суб'єкта розвитку	Суб'єктний, безсуб'єктний, суб'єктно-об'єктний	4
Усвідомлення цілі розвитку	Цілеусвідомлюваний, ціленеусвідомлюваний	4
Цілеспрямованість	Інвестиційний, інноваційний	6
Залежно від керованості змін	Керований та спонтанний	2, 5, 6, 9
Можливість цілеспрямованого впливу на розвиток	Повністю керований, керований, слабкокерований, некерований	4
Уявлення про суб'єкт розвитку	Прожективний, непрожективний	4
Виділення вектору	Векторний, квазіхаотичний	4
Кількість виділених векторів	Моновекторний, багатовекторний, фронтальний	4
Природа ключового критерію	Абсолютний, відносний	2, 5, 6
Тривалість дії	Короткотерміновий, середньотерміновий, довготерміновий	6
Ступінь узгодженості внутрішнього та зовнішнього середовища	Синхронізований, десинхронізований	7

Закінчення табл. 1

1	2	3
За часом	Ретроспективний, поточний, перспективний	5
Масштаб змін	Загальнокорпоративний, внутрішньокорпоративний (локальний)	2, 5, 6
Складність змін	Елементний, інтегральний, системний	2, 5, 6, 9
Комплексність змін	Монопроектний, моносферний, багатосферний, холічний	4
Масштаб і складність об'єкта	Індивідуальний, загальний	4
Середовище поширення (масштаб поширення)	Загальний, частковий (локальний)	9, 10
Об'єкт змін	Організаційний, техніко-технологічний, соціальний, економічний	2, 5, 6, 9
Якісний об'єктний характер	Сталий, інноваційний, організаційний, соціально-економічний, економічний, технічний	4
Вид потенціалу	Виробничий, трудовий, фінансовий, управлінський, комунікаційний, мотиваційний, маркетинговий, інноваційний	5
Домінуючі перетворення	Субстратний, структурний, організаційний, функціональний	4, 8
Рівень невизначеності процесів	Прогнозований (передбачуваний), випадковий	2, 5, 6, 9
Механізм розвитку	Детермінований, стохастичний, біфуркаційний	4, 8
Залежно від корпоративної стратегії	Адаптивний, реактивний, випереджаючий	2, 5, 6
Сила адаптивних властивостей	Конвергенційний, дивергенційний	7

Аналізуючи класифікаційні ознаки та типи розвитку СЕС (табл. 1), можна зазначити, що залежно від трактування поняття «розвиток» кожним науковцем, вони значно вирізняються, а інколи й суперечать один одному.

Так, Д.К. Воронков, Ю.С. Погорелов [4] за кількісною характеристикою змін виділяють такі типи розвитку: прогресія, регресія, незмінність, пульсація. Однак переважна більшість науковців [1, 2, 5, 6, 7, 9] класифікують розвиток на прогресію або регресію за ознакою якості змін, а Ю.П. Сурмін [8] цю ознаку називає характером або век-

тором розвитку. Типи розвитку «незмінність» та «пульсація» за своєю сутністю відповідають стійкому та нестійкому розвитку, що виокремлюються за класифікаційною ознакою «стійкість розвитку» [8].

Виділення еволюційного та революційного розвитку науковцями здійснюється за різними ознаками: І.О. Богатирьов [2], Л.С. Запасна [5] називають її «динаміки змін», Д.К. Воронков, Ю.С. Погорелов [4] – «характер змін», Ю.П. Сурмін [8] – «швидкість розвитку», І.В. Тюха [9] – «залежно від перебігу змін», В.П. Черненко [10] «залежно від перебігу розвитку», а М.В. Афанасьєв, В.Д. Рогожин, В.І. Рудика [1] та О.В. Раєвнева [7] взагалі не називають таку ознаку. У свою чергу Н.Т. Мала, О.В. Грабельська [6], І.В. Тюха [9] за ознакою «динаміка змін» класифікують розвиток на рівномірний та нерівномірний, характеристика яких співпадає із сутністю еволюційного та революційного розвитку відповідно.

Залежно від характеру змін І.О. Богатирьов [2], Л.С. Запасна [5], Н.Т. Мала, О.В. Грабельська [6], І.В. Тюха [9] виділяють інші види розвитку: спрямований, циклічний, спіральний. Ця група авторів [2, 5, 6, 9] залежно від типу тренду (траєкторії руху) розвиток поділяють на лінійний та нелінійний. Проте Д.К. Воронков, Ю.С. Погорелов [4], вищезазначені групи розвитку виокремлюють за класифікаційною ознакою форма розвитку.

По відношенню до підприємства В.П. Черненко [10] виділяє внутрішній (ендогенний) і зовнішній (екзогенний) розвиток. Однак треба зауважити, що не завжди першопричина розвитку виникає у тому ж середовищі, яке у подальшому розвивається.

Залежно від середовища поширення Л.С. Запасна [5] виділяє внутрішній, зовнішній, загальний розвиток, а В.П. Черненко [10] за цією ознакою класифікує розвиток як загальний та частковий.

Залежно від керованості змін І.О. Богатирьов [2], Л.С. Запасна [5], Н.Т. Мала, О.В. Грабельська [6], І.В. Тюха [9] виділяють керований та спонтанний розвиток. Спонтанний розвиток виникає випадковим чином і не передбачає заздалегідь встановленої мети та визначених дій. Проте якщо наявні передумови спонтанного розвитку, він може і має бути керованим. Тому більш доречною є класифікація Д.К. Воронкова та Ю.С. Погорелова [4] за можливістю цілеспрямованого впливу на розвиток.

Дублювання типів розвитку та їх характеристик здійснюється за класифікаційними ознаками, які наведені в табл. 1:

– масштаб змін [2, 5, 6], складність змін [2, 5, 6, 9], комплексність змін [4], масштаб і складність об'єкта [4], масштаб поширення [9], середовище поширення [10];

– об'єкт змін [2, 5, 6, 9], якісний об'єктний характер [4], за видом потенціалу [5], домінуючі перетворення [4, 8];

– рівень невизначеності процесів [2, 5, 6, 9], механізм розвитку [4, 8];

– залежно від корпоративної стратегії [2, 5, 6], сила адаптивних властивостей [7].

Невирішені складові загальної проблеми. Таким чином можна зазначити, що сьогодні існує достатньо різноманітних класифікаційних ознак та типів розвитку СЕС, однак відсутність їх систематизації призводить до дублювання назв та характеристик, виникнення між ними протиріч, неповноти опису всіх властивостей, що унеможлиблює здійснення чіткої класифікації розвитку СЕС.

Формулювання цілей статті. Метою статті є здійснення систематизації типів розвитку СЕС шляхом обґрунтування класифікаційних ознак та встановлення класифікаційних груп відповідно до визначеної дефініції «розвиток соціально-економічної системи» за кожним проявом сутності цього поняття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток соціально-економічної системи – це незворотні, закономірні, спрямовані на розв'язання протиріч між системою та зовнішнім середовищем або всередині системи, кількісні, структурні та якісні зміни відповідно до встановленої мети, які призводять до досягнення якісно нового позитивного стійкого стану (властивості) системи та отримання соціально-економічного ефекту [3].

У результаті проведеного дослідження [11] тлумачення поняття «розвиток» встановлені та упорядковані з точки зору виникнення у часі прояви його сутності: іманентна властивість, принцип, закон, процес, явище, результат.

Систематизацію типів розвитку СЕС здійснимо за всіма сутностями розвитку як загальнонаукового та філософського поняття з урахуванням конкретизації особливостей розвитку, притаманних таким системам. Класифікація типів розвитку СЕС та їх характеристика наведена у табл. 2.

Таблиця 2

Класифікаційні ознаки та типи розвитку СЕС

№	Ознака	Тип розвитку	Характеристика розвитку
1	2	3	4
<i>Розвиток як іманентна властивість</i>			
1	Джерело (першопричина)	Екзогенний	Джерело та першопричина розвитку знаходиться у зовнішньому оточенні СЕС
		Ендогенний	Джерело та першопричина розвитку знаходиться всередині СЕС
<i>Розвиток як принцип</i>			
2	Усвідомлення цілі розвитку	Цілеусвідомлюваний (векторний)	Передбачає наявність та конкретизацію вектора (аттрактора) розвитку у формі цілей або надцілей
		Ціленеусвідомлюваний (квазіхаотичний)	Здійснюється без формалізації вектора розвитку
3	Комплексність змін (складність об'єкта)	Індивідуальний (елементний, одновекторний)	Розвивається окремий неподільний об'єкт, що може мати складну структуру, але його окремі частини не формують цілісності на рівні об'єкта і це не призводить до істотних змін інших складових (характеристик) СЕС
		Загальний (системний, холічний)	Розвиток одного або декількох структурних елементів, бізнес-процесів тощо, які здійснюють істотний вплив на усі складові (характеристики) СЕС, що призводить до її розвитку в цілому
4	Спосіб здійснення (просторові зміни)	Внутрішній (в межах системи)	Передбачає трансформацію внутрішніх підсистем і процесів
		Зовнішній (трансформаційний, експансивний), у тому числі:	Організаційно-економічні перетворення СЕС, інтеграційні та дезінтеграційні процеси, що призводять до зміни структури підприємства та до якісної зміни взаємозв'язків СЕС через залучення та використання компетенцій і сторонніх організацій для здійснення певних видів діяльності або їх комбінування
		– інсорсинговий	Полягає у перетворенні зовнішніх видів діяльності на внутрішні бізнес-процеси СЕС внаслідок об'єднання потенціалів різних організацій
		– аутсорсинговий	Передбачає встановлення коопераційних зв'язків з іншими організаціями з метою передання частини внутрішніх функцій СЕС
5	Рівень адаптації	Конвергенційний (адаптивний)	Включає зовнішню і внутрішню адаптацію СЕС до умов діяльності, що змінюються
		Дивергенційний (слабоадаптивний)	Характеризується неможливістю керівництва здійснювати адаптивні регулюючі заходи на діяльність СЕС, після виникнення зовнішніх і внутрішніх впливів та відповідних протиріч
		Випереджаючий (превентивний)	Передує можливим майбутнім змінам у внутрішньому та зовнішньому середовищі СЕС

Продовження табл. 2

1	2	3	4
6	Стратегічна спрямованість	Збалансований (гармонійний)	Характеризується безперервними і поступовими ресурсними змінами
		Наступальний	Передбачає впливи СЕС на зовнішнє середовище з метою підвищення ефективності своєї поведінки в сьогоденні й майбутньому; виникає в ситуаціях, коли необхідне вміння подолання технологічних розривів, досягнення випередження або збереження лідерства
		Захищаючий	Характеризується використанням результатів спостереження за діями лідерів на ринку, що дозволятиме за короткий час відтворити їх досягнення та вийти на ринок слідом за ними без претензій на займання провідних позицій
		Абсорбуючий	Являє собою імітацію інноваційних перетворень і спрямування основних зусиль на забезпечення виробничо-господарського процесу
Розвиток як закон			
7	Характер змін	Еволюційний (рівномірний)	Характеризується поступовими (плавними) кількісними, структурними та якісними змінами
		Революційний (нерівномірний)	Являє собою стрибкоподібний перехід від одного стану СЕС до іншого
8	Конфігурація (форма) розвитку	Прямолінійний	Конфігурація розвитку визначається характером змін, інтенсивністю у часі, періодичністю змін та їх повторюваністю
		Ламаний	
		Лінійно-поступальний	
		Спіралеподібний	
9	Характер постійності (стабільності) розвитку	Усталений (стабільний)	Здатність СЕС підтримувати певні темпи руху та не відхилятися від встановленого вектору розвитку за різних внутрішніх і зовнішніх дестабілізуючих впливів
		Неусталений (нестабільний)	Неспроможність СЕС підтримувати певні темпи руху. Існують певні відхилення від установленого вектору розвитку за різних внутрішніх і зовнішніх дестабілізуючих впливів
Розвиток як процес			
10	Спрямованість змін	Екстенсивний (еволюційний, кількісний)	Є проявом та зростанням існуючого стану СЕС; спрямований на використання більшої кількості ресурсів
		Інтенсивний (трансформістський, якісний)	Характеризується виникненням нових форм; спрямований на використання нововведень
11	Сфера прояву (напрямок змін)	Організаційний (управлінський)	Сукупність змін, які призводять до розвитку системи управління діяльністю СЕС, її структури та функціонування
		Техніко-технологічний	Сукупність змін техніко-технологічної складової СЕС, що призводять до підвищення рівня продуктивності, ефективності та якості функціонування виробництва

Продовження табл. 2

1	2	3	4
11	Сфера прояву (напрямок змін)	Соціальний	Сукупність змін, які зумовлюють покращення соціально-психологічного клімату колективу СЕС, соціальної інфраструктури, умов роботи, охорони праці, соціальної захищеності працівників, матеріальної винагороди
		Економічний	Сукупність змін, які призводять до удосконалення методів, способів, форм економічних розрахунків та економічної роботи в цілому
		Фінансовий	Сукупність змін, які призводять до нарощування фінансового потенціалу, який проявляється в ефективному залученні, розподілі та використанні фінансових ресурсів, що забезпечує досягнення цілей власників СЕС
		Підприємницький	Сукупність змін, які призводять до спрямування ресурсів на нові сфери бізнесу (розробка та реалізація нового товару, послуги) для забезпечення максимальної конкурентоспроможності протягом максимально тривалого часу
		Ринковий (маркетинговий)	Сукупність змін, які призводять до розширення меж ринку, диверсифікації виробництва і збуту
		Логістичний	Сукупність змін, які зумовлюють покращення транспортно-складської діяльності СЕС та взаємозв'язків з постачальниками
		Екологічний	Сукупність змін, які призводять до поліпшення навколишнього середовища, покращення природокористування й випуску екологічно чистої продукції
12	Ступінь узгодженості	Синхронізований	Характеризується наявністю швидкісних або частотних співвідношень у процесі погодженої взаємодії параметрів (факторів) СЕС і зовнішнього середовища
		Десинхронізований	Характеризується неузгодженістю ритму життєдіяльності СЕС і зовнішнього середовища
13	Рівень невизначеності	Детермінований	Достовірно передбачений керівництвом розвиток СЕС в умовах достатньо стабільного стану зовнішнього середовища
		Стохастичний	Передбачений керівництвом з достатньою ймовірністю перехід СЕС від свого поточного до майбутнього стану під впливом сукупності визначених рушійних факторів
		Біфуркаційний	Непередбаченість переходу СЕС від свого поточного до майбутнього стану під впливом сукупності різноманітних рушійних факторів
14	Наявність планових дій	Прожективний (плановий)	Розвиток, який передбачає заздалегідь визначені планові дії (зміни) для досягнення встановленої мети
		Непрожективний (ситуативний)	Розвиток, який виникає випадковим чином та не передбачає заздалегідь визначених дій

Закінчення табл. 2

1	2	3	4
15	Можливість управління	Керований	Розвиток, який відбувається під впливом осмислених дій менеджерів чи спеціально створених зв'язків, спрямований на досягнення встановленої мети
		Слабокерований	Розвиток, який відбувається в результаті управлінських дій та значно залежить від впливу інших факторів
		Некерований	Розвиток, який відбувається без участі менеджерів
16	Горизонт (тривалість) розвитку	Довготерміновий	Термін розвитку становить більше трьох років
		Середньотерміновий	Термін розвитку становить від одного до трьох років
		Короткотерміновий	Термін розвитку становить до одного року
		Оперативний	Термін розвитку становить до трьох місяців
Розвиток як явище			
17	Масштаб змін	Простий	Не призводить до зміни мети діяльності СЕС та не забезпечує її перехід на якісно новий рівень функціонування; характеризується отриманням соціально-економічного ефекту
		Розширений	Призводить до зміни мети діяльності СЕС та забезпечує її перехід на якісно новий рівень функціонування
18	Радикальність змін	Нерадикальний	Набуті властивості та характерні риси призводять до нового поліпшеного стану СЕС
		Радикальний	Набуті властивості та характерні риси призводять до якісно нового стану соціально-економічної системи
Розвиток як результат			
19	Ефективність змін	Високоєфективний	Отриманий соціально-економічний ефект значно переважає обсяг витрат на його досягнення
		Середньоєфективний	Отриманий соціально-економічний ефект переважає обсяг витрат на його досягнення
		Недостатньо ефективний	Отриманий соціально-економічний ефект знаходиться на рівні обсягу витрат на його досягнення
20	Кількісна характеристика результатів	Абсолютний	Сукупність змін у СЕС, що можна виміряти у вартісних, натуральних чи умовних одиницях, які призводять до абсолютного зростання чи зменшення показників
		Відносний	Сукупність змін у СЕС, що можна виміряти відносно до інших економічних показників та визначити їх зростання чи зменшення

Запропонована класифікація типів розвитку СЕС за деякими класифікаційними ознаками та типами розвитку вирізняється від існуючих у науковій літературі (табл. 1) у тих випадках, коли вони недостатньо коректні та суперечать вищезазначеному визначенню розвитку СЕС.

Науковцями [1, 2, 4–9] виділяється два типи розвитку: прогресивний та регресивний (дегресивний). Проте розвиток відповідно до

вищенаведеного визначення завжди є прогресивним, спрямованим на перехід від нижчого до вищого, від менш до більш досконалого і забезпечує формування нового. Регресія (дегресія) характеризує деградацію СЕС, зниження рівня знань і відносин, перехід до неефективних або вже пройдених форм та структур (розглядається як рух системи спадною лінією траєкторії життєвого циклу, яка може в подальшому перейти до висхідного відрізка або призвести до ліквідації СЕС). Таким чином, можна зазначити, що деградація СЕС – незворотні кількісні, структурні та якісні зміни, які призводять до досягнення якісно нового негативного стану (властивості) системи та відсутності соціально-економічного ефекту.

Класифікаційна ознака «етапи розвитку» [8] характеризує етапи життєвого циклу системи, за якою класифікаційні групи (кризова, спадна, смерть системи) не можуть бути віднесені до розвитку СЕС.

В.П. Черненко [10] за класифікаційною ознакою «залежно від методу поширення» виокремлює висхідний та низхідний (спадний) розвиток. Як і в попередніх випадках, можна зазначити, що розвиток СЕС завжди є висхідним, а друга класифікаційна група ототожнюється з поняттям деградація.

Також відповідно до вищезазначеного конфігурація (форма) розвитку не може бути хвилеподібною (циклічною), тому що тільки висхідна фаза хвилі відноситься до розвитку, а низхідна – до деградації (регресії).

Д.К. Воронков та Ю.С. Погорелов [4] за класифікаційною ознакою «наявність суб'єкта розвитку» виділяють суб'єктний, безсуб'єктний та суб'єктно-об'єктний типи розвитку. Однак необхідно зауважити, що суб'єкт розвитку (керуюча підсистема) існує завжди, однак не завжди розвиток може бути керованим (табл. 2, класифікаційна ознака «можливість управління»).

За класифікаційною ознакою «за часом» існують такі типи [5]: ретроспективний, поточний та перспективний розвиток. Однак необхідно зауважити, що джерелом розвитку СЕС є протиріччя, які виникають у поточному часі або в майбутньому. Це знайшло своє відображення в табл. 2, у якій за класифікаційною ознакою «рівень адаптації» відповідно виділяються адаптивний або слабоадаптивний та випереджаючий (превентивний) розвиток.

Класифікаційні ознаки «масштаб змін» [2, 5, 6], «складність змін» [2, 5, 6, 9], «комплексність змін» [4], «масштаб і складність

об'єкта» [4], «масштаб поширення» [9], «середовище поширення» [10] та відповідні типи розвитку знайшли своє відображення в ознаці «комплексність змін (складність об'єкта)», (табл. 2).

Класифікаційні ознаки «об'єкт змін» [2, 5], «якісний об'єктний характер» [4, 6, 9], «за видом потенціалу» [5] та відповідні типи розвитку більш розширено наведені у табл. 2 за ознакою «сфера прояву (напрямок змін)».

До нових запропонованих класифікаційних ознак відносяться «стратегічна спрямованість», «радикальність та ефективність змін». У табл. 2 наведені відповідні типи розвитку та надана їх характеристика.

Також удосконалення зазнали деякі класифікаційні групи за існуючими в літературних джерелах ознаками. Так, за горизонтом (тривалістю) розвитку виділений оперативний розвиток, а за способом здійснення (просторовими змінами) – зовнішній інсорсинговий та зовнішній аутсорсинговий розвиток.

Висновки. Таким чином, запропонована систематизація типів розвитку СЕС за класифікаційними ознаками та встановленими класифікаційними групами, що характеризують розвиток СЕС як іманентну властивість, принцип, закон, процес, явище, результат. Узагальнена класифікація розвитку СЕС дозволяє конкретизувати характер розвитку, призведе до покращення його моделювання й управління, підвищення якості розробки та реалізації стратегій.

Література

1. Афанасьев Н.В. Управление развитием предприятия / Н.В. Афанасьев, В.Д. Рогожин, В.И. Рудыка. – Х.: «ИНЖЭК», 2003. – 184 с.
2. Богатирьев І.О. Управління розвитком підприємства (за матеріалами малих підприємств меблевої промисловості України): автореф. дис. канд. екон. наук: спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / І.О. Богатирьев. Європейський ун-т фінансів, інформаційних систем, менеджменту і бізнесу. – К., 2004. – 24 с.
3. Бурмака М.М. Дефініція поняття «розвиток соціально-економічної системи» / М.М. Бурмака // Економічний розвиток: теорія, методологія, управління [матеріали Міжнародної науково-практичної конференції]. – Будапешт–Валенсія–Київ, 2013. – С. 250–251.
4. Воронков Д.К. Розвиток підприємства: управління змінами та інновації: монографія / Д.К. Воронков, Ю.С. Погорелов. – Х.: АдВА^{TM}, 2009. – 436 с.
5. Запасна Л.С. Економічна сутність розвитку підприємства / Л.С. Запасна // Культура народів Причерномор'я. – 2006. – № 96. – С. 33–37.

6. Мала Н.Т. Економічний розвиток підприємства: планування та моделювання / Н.Т. Мала, О.В. Грабельська // Вісник Національного університету «Львівська політехніка» «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку». – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка» – 2012. – № 739. – С. 22–28.

7. Раєвнева О.В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі: монографія / О.В. Раєвнева. – Х.: «ИНЖЕК», 2006. – 496 с.

8. Сурмин Ю.П. Теория систем и системный анализ: учеб. пособие / Ю.П. Сурмин. – К.: МАУП, 2003. – 368 с.

9. Тюха І.В. Соціально-економічний розвиток підприємства: сутність та видові прояви [Електронний ресурс] / І.В. Тюха // Ефективна економіка. – 2012. – № 6. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua>

10. Черненко В.П. Економічний розвиток підприємства: сутність та види / В.П. Черненко // Формування ринкової економіки. – 2010. – № 23. – С. 116–126.

11. Шинкаренко В.Г. Дослідження сутності поняття «Розвиток соціально-економічної системи» / В.Г. Шинкаренко, М.М. Бурмака // Економіка транспортного комплексу. – Х.: ХНАДУ, 2013. – Вип. 21. – С. 73–86.

Рецензент О. М. Криворучко, докт. екон. наук, проф., ХНАДУ.
Стаття надійшла до редакції 08.01.2014 р.

УДК 330.322.05

АЧКАСОВА Л. М., канд. екон. наук,
Харківський національний автомобільно-дорожній університет

ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ

***Анотація.** У статті обговорено питання оцінювання ефективності управлінських рішень і наведено результати досліджень у цій галузі. Метою дослідження є удосконалення методика оцінювання ефективності управлінських рішень за допомогою оцінювання різних факторів, що впливають на неї. Оцінювання ефективності управлінських рішень є важливим у роботі менеджера, але це питання залишається відкритим з причини своєї складності. У статті запропоновано кількісне оцінювання факторів, що впливають на ефективність рішень. На даних роботи автотранспортного підприємства проведено парний і множинний кореляційний аналіз. На основі отриманих результатів визначено вплив факторів на ефективність рішень і факторні залежності. Отримані результати дозволяють менеджеру комплексно підходити до прийняття рішень і свідомо впливати на їх ефективність.*

***Ключові слова:** управлінське рішення, моделі прийняття рішень, системний підхід до прийняття рішень, фактори, що впливають на ефективність прийняття рішень.*